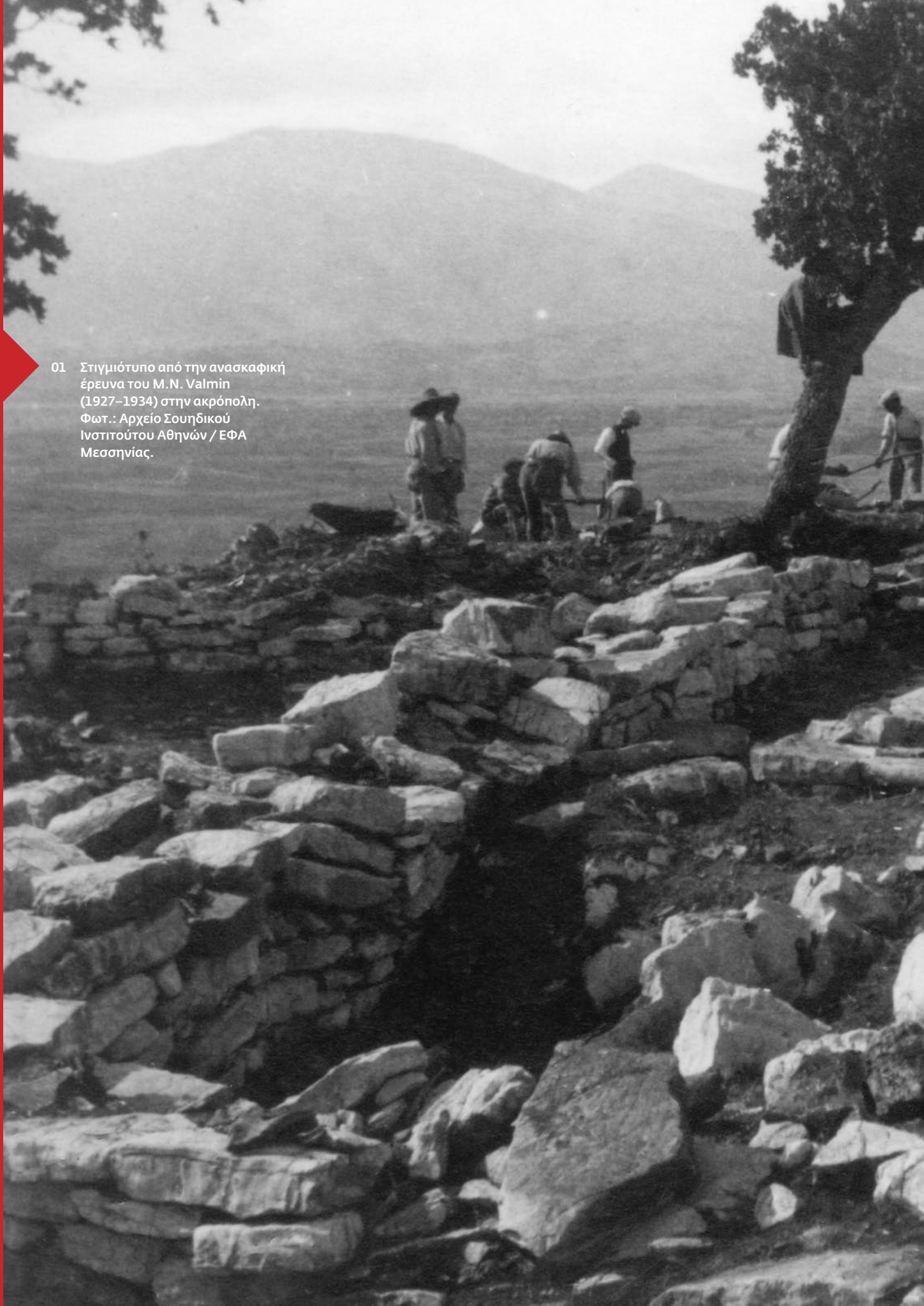

01 Στιγμιότυπο από την ανασκαφική έρευνα του Μ.Ν. Valmin (1927–1934) στην ακρόπολη. Φωτ.: Αρχείο Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών / ΕΦΑ Μεσσηνίας.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ
ΧΩΡΟΣ

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

ΜΑΛΘΗ

ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Α. ΦΡΙΤΖΙΛΑΣ

*Δρ Αρχαιολόγος, Προϊστάμενος Τμήματος
Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
και Μουσείων, ΕΦΑ Μεσσηνίας*

ΜΑΡΙΑ ΤΣΟΥΛΑΚΟΥ

*Αρχαιολόγος, MSc στην Πολιτιστική Διαχείριση,
ΕΦΑ Μεσσηνίας*

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΜΟΥΡΑΝΗ

Αρχαιολόγος, ΜΑ Μουσειολόγος, ΕΦΑ Μεσσηνίας

- 02 Αεροφωτογραφία του χώρου της Μάλθης. Φωτ.: Αρχαιολογικό Πρόγραμμα Μάλθης, 2016.
- 03 Έφιππος ανδριάντας του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στο Ραμοβούνι. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.

Η ΘΕΣΗ

Η Μάλθη (αρχ. Δώριον) αποτελεί σημαντικό παράδειγμα προϊστορικής οικιστικής οργάνωσης και θεωρείται ένας από τους αρχαιότερους ορεινούς αγροτικούς οικισμούς της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου. Στον περιφραγμένο αρχαιολογικό χώρο της ακρόπολης της Μάλθης σώζονται κατάλοιπα από τον οχυρωμένο οικισμό της Εποχής του Χαλκού, επισκέψιμα σήμερα (εικ. 2).

Η θέση, σε απότομο λόφο στο βορειότερο παρακλάδι του όρους Ραμοβούνι, σε υψόμετρο 280 μ. περίπου, βρίσκεται σε απόσταση 1.500 μέτρων δυτικά από το χωριό Βασιλικό και κοντά στο σύγχρονο χωριό της Μάλθης, στη νοτιοανατολική γωνία της κοιλάδας του Σουλιμά του Δήμου Οιχαλίας. Έχει πανοραμική θέα στην παρακείμενη κοιλάδα, η οποία εξασφάλιζε ανεμπόδιση επικοινωνία μεταξύ της ακτής και της ενδοχώρας της Πελοποννήσου.

Ο οικισμός είχε κτιστεί σε στρατηγική θέση πάνω στον δρόμο που και σήμερα διασχίζει τη μεσσηνιακή ενδοχώρα, ελέγχοντας την επικοινωνία ανάμεσα στην κεντρική και τη νοτιοδυτική Πελοπόννησο και τις εξόδους προς τη θάλασσα – δυτικά προς το Ιόνιο και νότια προς τον Μεσσηνιακό κόλπο.

Ξεχωρίζει για τη μεγάλη διάρκεια της κατοίκησής του ενώ αποτελεί σπάνιο παράδειγμα ενός πλήρως ανεσκαμμένου οικισμού, ο οποίος μπορεί να συγκριθεί με την Κολώνα στην Αίγινα από την άποψη διατήρησης του τείχους γύρω από αυτόν.

Κατά την προϊστορική εποχή, στην ευρύτερη περιοχή αναπτύχθηκαν πολλές οικιστικές θέσεις, όπως η Περιστεριά και άλλες κοντά στα σημερινά χωριά Βασιλικό, Κόκλα, Κοπανάκι, Δώριο και Αετό. Δεκαέξι θέσεις της Μέσης Εποχής του Χαλκού έχουν εντοπιστεί σε όλη την κοιλάδα, γεγονός που υποδηλώνει ότι η περιοχή ήταν πυκνοκατοικημένη.

Το όνομα Μάλθη σημαίνει βουνό και προέρχεται από την αλβανική ρίζα *malth* (ενικ. mallthi, πληθ. mallthe). Ανήκε στα Σουλιμοχώρια, τα οποία κατοικήθηκαν από αλβανόφωνους χριστιανούς Έλληνες που ζούσαν ανεξάρτητοι, με δικούς τους νόμους και έθιμα, αυτοδιοικούμενοι, προκαλώντας δυσχέρειες στους Τούρκους κατακτητές. Στα νεότερα χρόνια η Μάλθη συνδέθηκε με την Ελληνική Επανάσταση του 1821 καθώς στο όρος Ραμοβούνι γεννήθηκε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στις 3 Απριλίου 1770. Στο σημείο όπου εικάζεται ότι γεννήθηκε ο Γέρος του Μοριά έχει στηθεί έφιππος ανδριάντας (εικ. 3). Η Μάλθη στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και μέχρι το 1927 ονομαζόταν Μποντιάς.

Ο προϊστορικός οικισμός της Μάλθης ανασκάφηκε στις αρχές του 20ού αιώνα από τον Σουηδό αρχαιολόγο Mattias Natan Valmin (εικ. 36), ο οποίος ταύτισε τον οικισμό με το Δώριον των αρχαίων συγγραφέων, του Ομήρου στον Κατάλογο των Πλοίων (*Ιλιάδα* Β 594), του Στράβωνα (8.3.25) και του Πausανία (4.33.6–7).

Ο περιηγητής Πausανίας σημειώνει τον 2ο αιώνα μ.Χ. πως όταν περάσει κανείς το ρέμα της Ηλέκτρας, υπάρχει μια πηγή, η Αχαΐα, και ερείπια της πόλης Δώριον. Οι

02

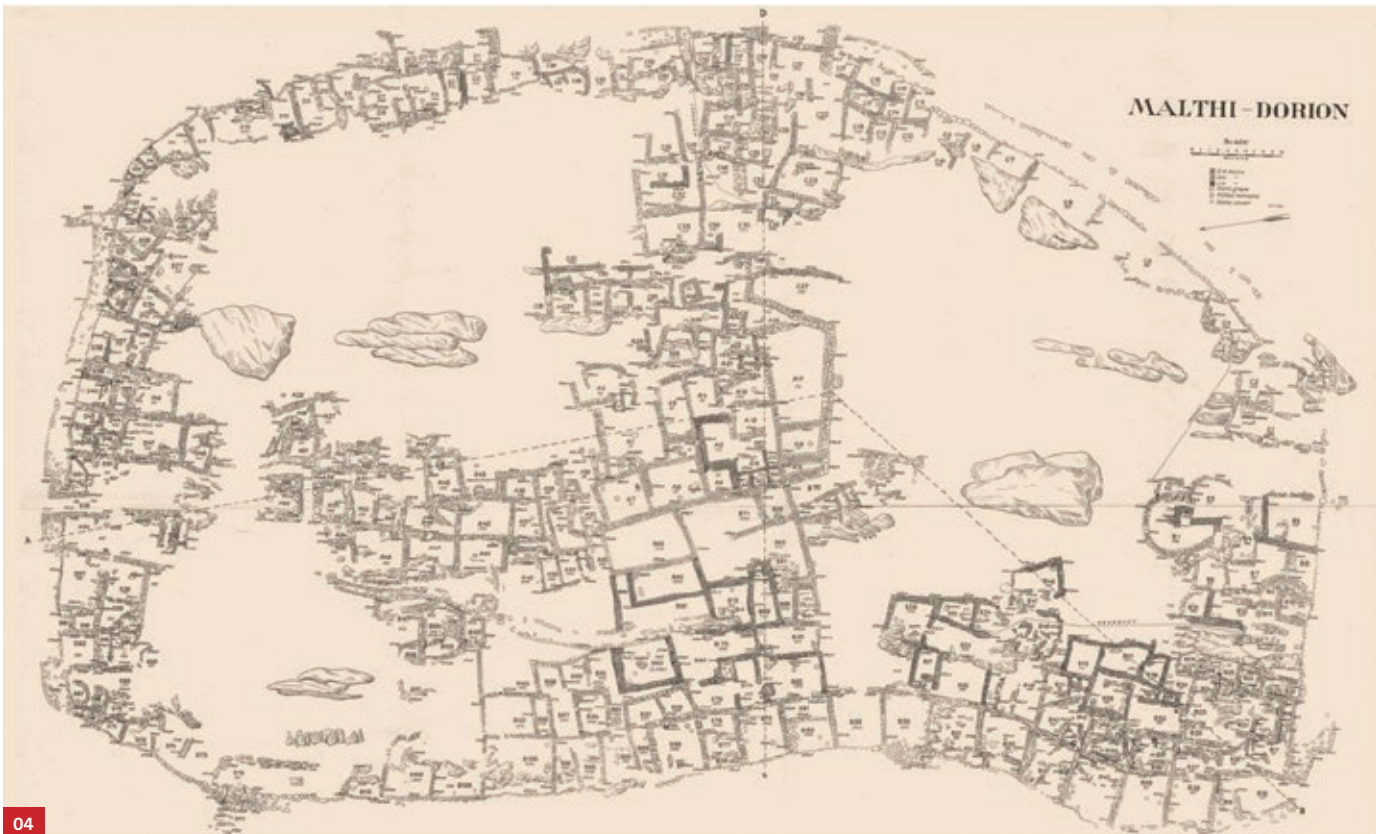

03

ντόπιοι, χωρίς να είναι σίγουροι, του έδειξαν ερειπωμένο το ομηρικό Δώριον. Στην εποχή του Στράβωνα, το Δώριον ήταν επίσης εγκαταλελειμμένο και η μόνη γνωστή ιστορία από την περιοχή ήταν αυτή για τον Θράκα μουσικό Θάμυρι, η οποία παραδίδεται και από τον Όμηρο και αναφέρεται στη συμφορά που βρήκε τον Θάμυρι στο Δώριον. Εκεί τον συνάντησαν οι Μούσες, όταν εκείνος ερχόταν από τη μεσσηνιακή Οιχαλία, και τον άκουσαν να καυχείται πως ξεπερνούσε στο τραγούδι ακόμα και τις ίδιες. Οι Μούσες τον τιμώρησαν τυφλώνοντάς τον και κάνοντάς τον να ξεχάσει την τέχνη του (*Ιλιάδα* Β 594–600). Κατά τον Πausanία, ο Θάμυρις έχασε το φως του από αρρώστια (4.33.7).

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Οι έρευνες στον χώρο ξεκίνησαν το 1926, όταν ο Ν. Valmin εντόπισε στην περιοχή, ύστερα από υπόδειξη, δύο θολωτούς τάφους δυτικά της ακρόπολης της Μάλθης. Την ίδια χρονιά ο Valmin ανέσκαψε μέσα σε έξι εβδομάδες τους δύο μυκηναϊκούς θολωτούς τάφους, από τους οποίους ο ένας διέσωζε ακέραια τη θολωτή του οροφή (εικ. 6). Οι δύο αυτοί τάφοι απέχουν μεταξύ τους 80 μ. και είχαν καλυφθεί από τεχνητούς τύμβους. Ένας τρίτος θολωτός τάφος

04

05

- 04 Γενική κάτοψη Μάλθης– Δωρίου. Πηγή: Valmin 1938.
- 05 Η ανασκαφική ομάδα της Μάλθης (από τα αριστερά στα δεξιά): Erik Wikén (Lund University), Helge Finsen (αρχιτέκτονας, Κοπεγχάγη, Δανία), Θεμιστοκλής Καραχάλιος (Έφορος Μεσσηνίας), Natan Valmin (Lund University), Arvid Andréén (Lund University). Φωτ.: Αρχείο Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών.
- 06 Ο Ν. Valmin στην είσοδο του Θολωτού Τάφου Ι. Φωτ.: Αρχείο Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών.

εντοπίστηκε, αλλά καταστράφηκε προτού προλάβουν να τον εξερευνήσουν. Οι δύο θολωτοί τάφοι που ήταν σε άμεση γειτνίαση με τον λόφο χρονολογούνται στην Υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο.

Το 1927 ξεκίνησαν οι έρευνες στην κορυφή της ακρόπολης, προφανώς σε αναζήτηση του αρχαίου οικισμού όπου έζησαν οι νεκροί που τάφηκαν στους θολωτούς τάφους. Οι εργασίες στον λόφο συνεχίστηκαν τα έτη 1929, 1933 και 1934, αποκαλύπτοντας το σύνολο των οικοδομημάτων της ακρόπολης (εικ. 1). Στο πλάτωμα της κορυφής αποκαλύφθηκαν συνολικά από την πρώτη Σουηδική Αποστολή περίπου 320 κατοικήσιμοι χώροι εντός του ωσειδούς σχήματος οικισμού που έχει μήκος 138 μ. και πλάτος 82 μ. (εικ. 4). Τα αποτελέσματα των ανασκαφών τα δημοσίευσε ο Natan Valmin το 1938 στο σημαντικό του έργο *The Swedish Messenia Expedition*.

ΟΙ ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Νεότερες ανασκαφικές εργασίες στον οχυρωμένο οικισμό έγιναν τα έτη 2015 και 2017 στο πλαίσιο του «Αρχαιολογικού Προγράμματος της Μάλθης» (Malthi Archaeological Project) με επικεφαλής τον Michael Lindblom και τη Rebecca Worsham υπό την εποπτεία και την αρωγή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας (εικ. 7). Σκοπός των ερευνών του Σουηδικού Ινστιτούτου ήταν, μεταξύ άλλων, να επανεξεταστεί η χρονολόγηση των αρχαιολογικών στρωμάτων και των παλαιότερων σχεδίων του αρχαιολογικού χώρου, ώστε να αποτελέσει η θέση της Μάλθης συγκριτικό παράδειγμα σε μελέτες οικισμών της Εποχής του Χαλκού. Κατά τη διάρκεια των εργασιών, διεξήχθησαν περιορισμένες ανασκαφικές τομές προκειμένου να αποσαφηνιστεί η στρωματογραφία και να καταστεί δυνατή η ακολουθία των χρονολογικών φάσεων και ιδιαίτερα του οχυρωματικού τείχους. Σκοπός ήταν να γίνει χρονολόγηση του οικισμού, χρησιμοποιώντας τόσο την κεραμική ακολουθία όσο και τη ραδιοχρονολόγηση του οστέινου υλικού με άνθρακα 14. Για τον σκοπό αυτό, ανοίχθηκαν τομές σε τμήματα του οικισμού και της οχύρωσης, κυρίως στο βόρειο τμήμα. Σε αυτή την έρευνα αναζητήθηκαν διευκρινίσεις σχετικά με τις μεθόδους και τη διαδικασία κατασκευής, συμπεριλαμβανομένης της θεμελίωσης του τείχους στο βραχώδες υπόστρωμα (εικ. 8). Έγινε επίσης χαρτογράφηση του σύγχρονου περιβάλλοντος που είχε κατασκευάσει ο Valmin για να προστατέψει τα ανεσκαμμένα τμήματα από ανεπιθύμητους επισκέπτες (εικ. 9).

Ο ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ

Η ανασκαφή του οικισμού στο ανώτερο επίπεδο της ακρόπολης ξεκίνησε το 1927 και συνεχίστηκε το 1929 και τα έτη 1933–1935. Τότε αποκαλύφθηκε σε έκταση περίπου 11,2 στρεμμάτων ο οικισμός στο σύνολό του. Ο Ν. Valmin χώρισε τον οικισμό σε τέσσερις τομείς έρευνας (Α–Δ) και αναγνώρισε πέντε φάσεις κατοίκησης: Δώριον Ι–V. Λόγω έλλειψης συγκριτικών στοιχείων την εποχή

06

της δημοσίευσης, η χρονολόγηση του οικισμού χρήζει επανεξέτασης. Σύμφωνα με τις νεότερες έρευνες ο οικισμός της Μάλθης χρονολογείται κυρίως στη Μεσοελλαδική περίοδο, αν και πολύ λίγα αρχιτεκτονικά στοιχεία μπορούν σήμερα να αποδοθούν σε αυτήν την περίοδο με ασφάλεια. Ο ανασκαφέας θεώρησε ότι ο χώρος είχε διάρκεια ζωής από την 4η μέχρι τη 2η χιλιετία π.Χ., δηλαδή από τη Νεολιθική μέχρι και την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Ο Valmin είχε υποστηρίξει ότι ο πρώτος οικισμός κατοικήθηκε κατά τους ύστερους νεολιθικούς χρόνους (Δώριον Ι). Όπως αναφέρει, βρέθηκαν θραύσματα νεολιθικών αγγείων διαφόρων σχημάτων και ποικίλης διακόσμησης, καθώς και λίθινα εργαλεία. Το πιο γνωστό και χαρακτηριστικό εύρημα είναι ένα νεολιθικό στεατοπυγικό γυναικείο ειδώλιο από πρασινωπό στεατίτη, ακέφαλο, με έντονες τις καμπύλες των γοφών (εικ. 10α-β). Ο ανασκαφέας ονόμασε το ειδώλιο «Αφροδίτη της Μάλθης» και ερμήνευσε τον χώρο στον οποίο βρέθηκε (B 64) ως ιερό (εικ. 12). Το σπάνιο καθιστό ειδώλιο, το οποίο σήμερα εκτίθεται σε ξεχωριστή προθήκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσηνίας, θεωρήθηκε ακόμη ότι θα μπορούσε να προέρχεται από άλλη περιοχή και να κατέληξε εκεί σε δεύτερη χρήση. Τα παλαιότερα οικοδομικά κατάλοιπα αμφισβητήθηκε ότι μπορούν να συσχετιστούν με βεβαιότητα με αυτά τα ευρήματα. Θεωρήθηκαν απλές καλύβες διάσπαρτες στον λόφο και με ποικίλο προσανατολισμό.

Η επόμενη φάση του οικισμού ανήκε, σύμφωνα με τον Valmin, στην Πρωτοελλαδική περίοδο (Δώριον ΙΙ). Σε αυτήν ανήκουν κατοικίες, αγγεία και μερικοί ομαδικόι τάφοι. Μερικά θραύσματα αγγείων της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού θεωρήθηκε ότι ανήκουν στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ., εποχή που άρχισε η κατοίκηση και σε άλλους οικισμούς της Μεσσηνίας. Τα κτήρια της περιόδου αναφέρεται ότι βρέθηκαν καλυμμένα από στρώμα στάχτης, γεγονός που υποδηλώνει βίαιη καταστροφή. Η ακριβής χρονολόγηση αυτής της φάσης είναι ωστόσο αβέβαιη. Νεότεροι ερευνητές υποστήριξαν ότι η Μάλθη κατοικήθηκε μόλις στο δεύτερο μισό της Μεσοελλαδικής περιόδου. Δεν αποκλείεται οι πρώτοι κάτοικοι να εγκαταστάθηκαν εκεί προς τα τέλη της Μεσοελλαδικής περιόδου (1800 π.Χ.).

Η Μέση Εποχή του Χαλκού (2000–1600 π.Χ.) θεωρήθηκε ως η εποχή της κύριας χρήσης και της πραγματικής ακμής του οικισμού. Πάνω στα ερείπια της προηγούμενης περιόδου, κατά τον Valmin, χτίστηκαν αψιδωτές κατοικίες (Δώριον ΙΙΙ). Οι πρώιμες αυτές κατοικίες είχαν και εστία με κυκλικό λιθόστρωτο ως βάση. Αξιομνημόνευτο είναι και το καμπυλόγραμμο, σχεδόν ωοειδές κτίσμα στο νότιο τμήμα του οικισμού, με μεγάλους χώρους (11,35x5,70μ.), που περιλάμβανε δύο εισόδους. Οι τοίχοι του είναι κτισμένοι από μεγάλους λίθους, μερικοί από τους οποίους είχαν μήκος 1 μ. και ήταν τοποθετημένοι σε δύο παράλληλες σειρές.

Στη συνέχεια, στα τέλη της Μέσης Εποχής του Χαλκού, σύμφωνα με τον Valmin, ο οικισμός (Δώριον ΙV) οργανώνεται με τείχη, πύλες και πύργους. Το τείχος

10α

10β

- 07 Ανασκαφικές έρευνες της σουηδικής αποστολής υπό τους M. Lindblom και R. Worsham (2015–2017).
- 08 Ανασκαφικές έρευνες της σουηδικής αποστολής (2015–2017).
- 09 Το τείχος της Εποχής του Χαλκού (α) και ο νεότερος περίβολος (β) τον οποίο κατασκεύασε ο Valmin για λόγους προστασίας του χώρου. Φωτ.: Αρχείο Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών.
- 10 Η «Αφροδίτη της Μάλθης». Νεολιθικό στεατοπυγικό γυναικείο ειδώλιο από πρασινωπό στεατίτη (Α.Μ.Μ. 4140). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.

γύρω από τον οικισμό χτίστηκε με σχετικά μεγάλους λίθους και είχε περίμετρο γύρω στα 410 μ. Είχε πάχος 1,60–3,50 μ. Ο αρχαίος περίβολος θεωρείται ότι είχε πέντε εισόδους. Οι κύριες πύλες είχαν διανοιχθεί στο βόρειο και το νότιο άκρο. Οι νεότερες έρευνες αποκατέστησαν σε αναπαράσταση τις πύλες και επιβεβαίωσαν την πύλη που βρίσκεται στη βορειοδυτική περιοχή του οικισμού, η οποία πιθανόν να λειτούργησε ως δευτερεύουσα είσοδος (εικ. 11). Μόλις περάσει κανείς την είσοδο του αρχαιολογικού χώρου και μπει στον οικισμό, φυσικές επίπεδες επιφάνειες στον βράχο υπαγορεύουν την κατεύθυνση της κίνησης στο εσωτερικό του. Έξω από τη βορειοδυτική πύλη, ο ανασκαφέας αναγνώρισε λίθους από πλακόστρωτο μονοπάτι που υποδηλώνουν την ύπαρξη μίας ακόμη εισόδου στον οικισμό. Εντός της οχυρωμένης πόλης οικοδομήθηκαν ορθογώνιες καλοσχεδιασμένες οικίες. Κατά μήκος του εσωτερικού των τειχών υπάρχουν σειρές δωματίων, πιθανώς αποθηκευτικής χρήσης. Οικοδομήθηκαν παρατακτικά μεταξύ τους σε όλη την περίμετρο του τείχους και σε επαφή με αυτό, ιδιαίτερα στη δυτική πλευρά. Ήταν σχεδόν τετράγωνοι και παρόμοιοι μεγέθους χώροι. Η πολεοδομική οργάνωση της Μάλθης εμφανίζει μεγάλη ομοιότητα με αυτήν του οικισμού στον λόφο της Ασπίδας του Άργους, που χρονολογείται στα τέλη της Μέσης Εποχής του Χαλκού. Κατά την εποχή αυτή, η αρχιτεκτονική του οικισμού στο κεντρικό του τμήμα (Δώριον IV) στην κορυφή του λόφου φαινόταν να έχει πιο μνημειακό χαρακτήρα. Εσωτερικά και κατά μήκος του τείχους διαμορφώθηκαν κατοικίες και ελεύθεροι χώροι όπου είναι ορατός ο φυσικός βράχος. Οι περιοχές αυτές λειτούργησαν ως σημεία συγκέντρωσης των οικόσιτων ζώων ή του πληθυσμού. Στο βόρειο τμήμα βρίσκονταν τα βιοτεχνικά εργαστήρια. Στον οικισμό έχουν εντοπιστεί αύλακες νερού και δεξαμενές καθώς και δρόμοι και περάσματα μεταξύ των εισόδων του τείχους και των οικιών. Ο οικισμός χρονολογείται μέχρι και τους μυκηναϊκούς χρόνους. Η μεγάλη ανάπτυξη του οφειλόταν στην εύφορη γη της περιοχής και την κτηνοτροφία. Στον μεσοελλαδικό αυτόν οικισμό χρησιμοποιούνταν λίθινα εργαλεία, όπως πελέκει, και άλλα από οψιανό και πυριτόλιθο, όπως και ποικίλα χάλκινα εργαλεία και όπλα.

ΤΟ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΔΩΡΙΟΝ - Η ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΜΑΛΘΗ

Κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους (1600–1100 π.Χ.), πολλά οικοδομήματα εξακολούθησαν να υπάρχουν, ενώ παράλληλα κτίστηκε και τυπικό μυκηναϊκό μέγαρο. Η μετάβαση στην Υστεροελλαδική εποχή (Δώριον V) άφησε ευδιάκριτα ίχνη στον οικισμό. Ορισμένες μεσοελλαδικές κατοικίες χρησιμοποιήθηκαν και στους μυκηναϊκούς χρόνους, όπως υποδηλώνεται από επεκτάσεις και διορθώσεις που υπέστησαν. Το πιο χαρακτηριστικό οικοδόμημα αυτής της φάσης (Δώριον V) στην ακρόπολη είναι το ορθογώνιο μυκηναϊκό μέγαρο με την εστία στη μέση και τις τέσσερις λίθινες βάσεις ξύλινων κιόνων, προφανώς για τη συγκράτηση του οπαίου, μέσω του

11

- 11 Αποτύπωση από το Αρχαιολογικό Πρόγραμμα της Μάλτης (2016).
- 12 Κάτοψη Μυκηναϊκού Μεγάρου και Ιερού του Διπλού Πέλεκου. Πηγή: Valmin 1938.

12

οποίου γινόταν η διαφυγή του καπνού από τη στέγη (B 85, εικ. 12). Η είσοδος βρισκόταν στο μέσον της νότιας πλευράς. Βρέθηκαν στάχτες μεταξύ των τεσσάρων βάσεων των κιόνων και καμένα οστά στην εστία. Το μέγαρο αυτό διέθετε αυλή, ενώ δεν βρέθηκε πρόδομος ούτε κίονας ανάμεσα σε παραστάδες (εικ. 12). Στην ίδια οικιστική φάση ανήκει και ένα καλοκτισμένο οικοδόμημα λατρευτικού προορισμού που ονομάστηκε «Ιερό του Διπλού Πέλεκου» (B 69, εικ. 12), το οποίο βρίσκεται νοτιοανατολικότερα και σε μικρή απόσταση από το μυκηναϊκό μέγαρο. Περιείχε μυκηναϊκή κεραμική (εικ. 13) και ένα χάλκινο εργαλείο σε σχήμα διπλού πέλεκου. Ο πέλεκος αυτός, από συμπαγή χαλκό, που δεν είχε ίχνη χρήσης, ερμηνεύθηκε από τον Valmin ως αναθηματικός και οδήγησε στην ταύτιση του χώρου με ιερό. Μπορεί όμως ο χώρος να φιλοξενούσε και βιοτεχνικές δραστηριότητες. Στο εσωτερικό της ακρόπολης και μεταξύ των οικιών, οι οποίες είναι ορατές ακόμη και σήμερα, αποκαλύφθηκαν ευρήματα που τεκμηριώνουν οικιακές δραστηριότητες αλλά και ταφική χρήση του χώρου. Σε θραύσματα αγγείων και σε ορισμένα άλλα αντικείμενα βρέθηκαν εγχάρακτα σύμβολα, μερικά από τα οποία έχουν ομοιότητες με τα σύμβολα της Γραμμικής Α (εικ. 14). Σύμφωνα όμως με τις νεότερες έρευνες της Σουηδικής Αποστολής, είναι πιθανό το τείχος που περιβάλλει τον οικισμό να χρονολογείται στην Υστεροελλαδική Ι περίοδο, την εποχή που συμβαίνουν αλλαγές και σε άλλες μυκηναϊκές θέσεις. Τότε πρέπει να άλλαξε όλη η οργάνωση και η διάταξη του δομημένου περιβάλλοντος της Μάλτης. Μολονότι ο ίδιος ο Valmin πρότεινε για τη χρονολόγηση της οχύρωσης την ώριμη Μεσοελλαδική περίοδο, είναι πολύ πιθανόν το τείχος να χρονολογείται στο 1600 π.Χ., στην εποχή των Λακκοειδών Τάφων των Μυκηνών. Σε κάθε περίπτωση η οχύρωση επέβαλε έναν συνολικό επανασχεδιασμό του οικισμού. Συγκροτήματα οικιών της Υστεροελλαδικής περιόδου εντοπίζονται κυρίως στη νοτιοδυτική πλευρά του. Η κεραμική του οικισμού περιλαμβάνει δείγματα των τριών μυκηναϊκών περιόδων (μέχρι και την ΥΕ ΙΙΙ Β ή ΥΕ ΙΙΙ Γ). Σύμφωνα με τη νεότερη έρευνα της Σουηδικής Αποστολής, στην Υστεροελλαδική ΙΙΙ Α 1 περίοδο, γύρω στο 1400 π.Χ., ο οικισμός στη Μάλθη εγκαταλείφθηκε για άγνωστους λόγους, πιθανώς λόγω κάποιας καταστροφής και ταυτόχρονα της επιλογής των κατοίκων να εγκατασταθούν στη δυτική πλευρά της κοιλάδας. Η κατοίκηση συνεχίστηκε και στους ΥΕ ΙΙΙ Γ χρόνους, όπως βεβαιώνεται από διάφορα εργαλεία, λ.χ. μαχαίρια κ.ά. Η καταστροφή του οικισμού επήλθε από ισχυρή πυρκαγιά στην ΥΕ ΙΙΙ Γ φάση. Στα χρόνια της επικράτειας του Νέστορα θα υπαγόταν στην Πύλο και είναι φανερό ότι δεν εξελίχθηκε σε ισχυρό ανακτορικό κέντρο κατά τη Μυκηναϊκή εποχή. Κάποια υστερότερα ευρήματα από την ακρόπολη περιλαμβάνουν σιδερένια αντικείμενα. Η μεγάλη καταστροφή του οικισμού οφείλεται και στο γεγονός ότι λειτούργησε ως χώρος αρπαγής έτοιμου οικοδομικού υλικού στις μεταγενέστερες περιόδους. Σποραδικές ή βραχείες εγκαταστάσεις στη θέση αυτή μαρτυρούνται όχι μόνο στις αρχές της Εποχής του Σιδήρου (1000–900 π.Χ.) αλλά και

13

13 Τρίωτο μυκηναϊκό αγγείο από το λεγόμενο Ιερό του Διπλού Πέλεκου (Α.Μ.Μ. 3880). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.

14 Εγχάρακτα σύμβολα σε θραύσματα αγγείων. Αρχείο Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών.

14

κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Στους ιστορικούς χρόνους δεν φαίνεται να υπήρχε εγκατάσταση στην κορυφή της Μάλθης. Η ανασκαφή βεβαίωσε μόνο λείψανα ενός μικρού εξωκκλησιού ή άλλου μεσαιωνικού κτίσματος, όπου βρέθηκαν 139 χάλκινα νομίσματα του Ρωμανού Α΄ Λεκαπηνού, συμβασιλέα του Κωνσταντίνου Ζ΄, στα χρόνια της αυτοκρατορικής Μακεδονικής Δυναστείας (919–945 μ.Χ.).

ΟΙ ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ ΚΑΙ ΚΙΒΩΤΙΟΣΧΗΜΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

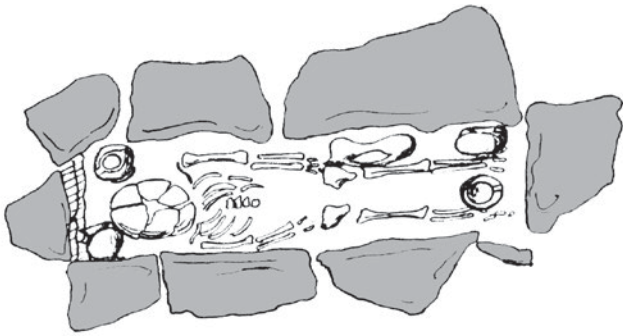
Κατά τη συνήθεια της Μέσης Εποχής του Χαλκού, που ίσως να συνεχίζεται και στους πρώιμους μυκηναϊκούς χρόνους, υπήρχαν τάφοι ανάμεσα στις οικίες ή κάτω από τα δάπεδά τους. Το εντός των τειχών σύγχρονο μεσοελλαδικό νεκροταφείο περιλάμβανε δύο διαφορετικές χρονολογικά ομάδες τάφων. Δεν είναι όμως σαφές εάν οι τάφοι είχαν κατασκευαστεί κατά την εποχή χρήσης των κατοικιών ή μετά την εγκατάλειψή τους. Κατά τη Μυκηναϊκή περίοδο το βόρειο τμήμα του οικισμού εγκαταλείφθηκε ή καταστράφηκε και ενδεχομένως στη συνέχεια το τμήμα αυτό να χρησιμοποιήθηκε για ταφές. Οι περισσότεροι τάφοι βρίσκονται σε δωμάτια που εφάπτονται στο τείχος, υποδηλώνοντας μάλλον μία προσπάθεια οργάνωσης του χώρου. Εντός των τειχών έχουν αποκαλυφθεί 50 τάφοι. Οι 48 τάφοι αποκαλύφθηκαν από τον Valmin και δύο στις τελευταίες έρευνες, ανάμεσα ή κάτω από τα κτίσματα (εικ. 15). Πρόκειται για τάφους κυρίως λακκοειδείς και κιβωτιόσχημους, οι πλευρές των οποίων αποτελούνταν από πέτρινες πλάκες ή είχαν κατασκευαστεί από μικρότερες πέτρες. Έντεκα τάφοι ήταν κιβωτιόσχημοι και 17 λακκοειδείς. Οι τάφοι της φάσης αυτής (Δώριον IV) ήταν κυρίως παιδικόι — απλοί λάκκοι ανοιγμένοι στο χώμα, κιβωτιόσχημοι και κτιστοί λακκοειδείς. Λάκκοι με σκελετούς παιδιών βρέθηκαν μέσα και έξω από την ακρόπολη. Οι μονές ταφές ήταν πιο συχνές, χωρίς να λείπουν και οι περιπτώσεις εκείνων με περισσότερες από μία ταφές. Σε δύο από τους τάφους δεν βρέθηκαν ανθρώπινα οστά. Εννέα ταφές ανήκαν σε ενήλικες και οι υπόλοιπες σε παιδιά. Τα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα αποκαλύφθηκαν σε κακή κατάσταση. Το μοναδικό πιθανόν ταφικό κτέρισμα που βρέθηκε πλάι σε κρανίο ήταν ένα σφονδύλι. Σε μία περίπτωση βρέθηκαν ίχνη από το σάβανο του νεκρού.

ΚΕΡΑΜΙΚΗ

Άβαφα και διακοσμημένα αγγεία, καθώς και λίθινα εργαλεία από οψιανό ή πυριτόλιθο έχουν βρεθεί στον οικισμό και τους τάφους και μαρτυρούν ποικίλες δραστηριότητες (εικ. 16α–β). Η ακόσμητη, χονδροειδής κεραμική, η οποία έχει βρεθεί μαζί με εργαλεία, όπως βαρίδια, σφονδύλια, πελέκεις, σφυριά, μυλόλιθους και τριπτήρες, αποκαλύπτει τις καθημερινές ασχολίες των κατοίκων. Η χαρακτηριστική κεραμική της Μάλθης ανήκει στη Μεσοελλαδική εποχή. Περιλαμβάνει αμαυρόχρωμα όστρακα, στίλπνη «Μινυακή» καθώς και εγχάρακτη χρηστική κεραμική. Μεγάλες

15

15 Κατόψεις των τάφων 23 (κάτω) και 24 (πάνω). Πηγή: Valmin 1938, εικ. 48 / ΕΦΑ Μεσσηνίας, γραφιστική επεξεργασία: Α. Παπαδόγκωνας.

16 α: Διπλό αγγείο (Α.Μ.Μ. 3855), β: κέρνος (Α.Μ.Μ. 3870), γ: κύαθος με κοχλιάριο (Α.Μ.Μ. 3871, 3881). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.

17 Εγχάρακτο αγγείο που ανήκει στα αδριατικά. Πηγή: Valmin 1938, πίν. 1.

ποσότητες αγγείων, καφέ ή καστανόχρωμων, συχνά με εγχάρακτη διακόσμηση, χαρακτηρίστηκαν από τον Σουηδό ανασκαφέα ως «Αδριατική κεραμική» (εικ. 17). Η κεραμική αυτή θεωρήθηκε από τον Valmin ότι είχε ομοιότητες με αντίστοιχη από περιοχές εκατέρωθεν της Αδριατικής θάλασσας. Έτσι στη δημοσίευση του 1938 της Σουηδικής Αποστολής αποδόθηκε σε πληθυσμούς που κατοίκησαν γύρω από την Αδριατική μέχρι τη Σικελία και τη Δυτική Πελοπόννησο. Ωστόσο, οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στη Μεσσηνία μετά τον Valmin έδειξαν ότι αυτού του τύπου η κεραμική παρουσιάζει μεγάλη διάδοση μέχρι και την Υστεροελλαδική ΙΙ εποχή σε διάφορες θέσεις της Μεσσηνίας, όπως στα Νιχώρια, στην Περιστεριά, στον Εγκλιανό και στον τύμβο της Βοϊδοκοιλιάς. Οι μεταγενέστεροι μελετητές αρνήθηκαν την προέλευση αυτού του τύπου της κεραμικής από πληθυσμούς της Αδριατικής καθώς τα αγγεία από τις παραπάνω θέσεις και από τη Μάλθη παρουσιάζουν ομοιότητες ως προς τα σχήματα, τον πηλό και τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες. Πιθανώς είχαν κοινό τόπο παραγωγής και καλό δίκτυο διακίνησης, κάτι που θα αποδείκνυε τη στενή επικοινωνία των διαφόρων περιοχών μεταξύ τους. Μολονότι η Μάλθη, οικισμός μεσόγειος, αγροτικός και οχυρωμένος, θεωρείται χαρακτηριστικός τύπος οικισμού της Μέσης Εποχής του Χαλκού, νέα δεδομένα που αφορούν πολλούς παραθαλάσσιους και συνήθως ανοχύρωτους οικισμούς έχουν αλλάξει κάπως την εικόνα της εποχής αυτής.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ

Ο μεγάλος όγκος του αρχαιολογικού υλικού που ήρθε στο φως από τις ανασκαφές του Valmin και η ανάγκη για καθαρισμό, συγκόλληση, καταγραφή και αποθήκευση οδήγησαν τη Σουηδική Αποστολή στην απόφαση δημιουργίας ειδικού χώρου για τη στέγαση των ευρημάτων στο χωριό του Βασιλικού (εικ. 18). Τα σχέδια του μικρού μουσείου εκπόνησε ο Δανός αρχιτέκτονας Helgen Finsen, αρχιτέκτονας της ανασκαφής της Μάλθης, και στο χτίσιμό του βοήθησαν με ενθουσιασμό οι κάτοικοι του χωριού, προσφέροντας και υλικά. Χρειάστηκαν μόλις λίγες εβδομάδες για να ολοκληρωθεί η κατασκευή του. Έτσι το 1935 δημιουργήθηκε το πρώτο αρχαιολογικό μουσείο στη Μεσσηνία. Τα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς. Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι δυνάμεις της Κατοχής το λεηλάτησαν. Μετά τον πόλεμο και μέχρι και τη δεκαετία του '60 αποτελούσε σημαντικό πολιτιστικό κέντρο και το επισκέπτονταν σχολεία. Το μουσείο του Βασιλικού έκλεισε οριστικά το 1969. Σήμερα δεν σώζεται τίποτα από εκείνο το κτήριο. Μόνο μια αναμνηστική στήλη που φτιάχτηκε από τον Σύλλογο των Βασιλικαίων Μεσσηνίας (εικ. 18).

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΑΛΘΗΣ ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Επιλεγμένα εκθέματα από το τοπικό μουσείο του Βασιλικού παρουσιάστηκαν στο Μπενάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο

16α

16β

16γ

17

στην Καλαμάτα, στο κτήριο επί των οδών Μπενάκη και Παπάζογλου 6, το οποίο η οικογένεια Μπενάκη είχε δωρίσει στο ελληνικό δημόσιο με σκοπό να λειτουργήσει ως μουσείο. Οι εργασίες στερέωσης του εν λόγω αρχοντικού και η διαρρύθμιση των εσωτερικών του χώρων ολοκληρώθηκαν το 1965. Σήμερα στεγάζει αρχαιότητες και γραφεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας. Η μεταφορά των αρχαιοτήτων στο Μπενάκειο Μουσείο έγινε υπό την επίβλεψη του Πέτρου Θέμελη, που τότε εργαζόταν στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Σήμερα χαρακτηριστικά ευρήματα των ανασκαφών της Μάλθης εκτίθενται σε πέντε προθήκες, στην ενότητα της επαρχίας Τριφυλίας, στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Μεσσηνίας. Ειδικότερα, σε ξεχωριστή προθήκη περιλαμβάνονται κεραμικά ευρήματα της Μεσοελλαδικής και Μυκηναϊκής εποχής, όπως ένας αμφορέας από την πρώιμη κατοίκηση της ακρόπολης (εικ. 19), ένας κύαθος με κοχλιάριο (εικ. 16γ), ένας πιθαμφορέας και ένα θήλαστρο (εικ. 20) και άλλα αγγεία από τους χώρους κατοίκησης της ακρόπολης κατά την περίοδο της ακμής της (αρχές 2ης χιλιετίας π.Χ.). Από την ακρόπολη της Μάλθης εκτίθενται επίσης διάφορα αντικείμενα κατασκευασμένα από πρώτες ύλες ζωικής προέλευσης, κυρίως ελαφοκέρατα, οστά και δόντια ζώων (εικ. 22). Τα ελαφοκέρατα χρησιμοποιούνταν ως αγροτικά εργαλεία, π.χ. αξίνες, αλλά συχνά διαμορφώνονταν και ως σουβλιά, περόνες και βελόνες, καθώς και οστέινα λείαντρα για την κατεργασία του δέρματος. Κοσμήματα, ενθέματα, επίμηλα ξιφών και άλλα περίτεχνα αντικείμενα κατασκευάζονταν από ελεφαντόδοντο, πολύτιμη ύλη διαδεδομένη στα μυκηναϊκά χρόνια. Την ίδια εποχή, δόντια αγριόχοιρων χρησιμοποιούνταν για την επένδυση οδοντόφρακτων κρανίων. Στο μουσείο εκτίθενται τμήματα χαύλιων ενός οδοντόφρακτου κράνους (εικ. 21), ελεφαντοστέινη απόληξη ξίφους, ελεφαντοστέινα περιάπτα (φυλακτά), τμήμα ελεφαντοστέινης πυξίδας διακοσμημένο με εγχάρκτη παράσταση ανδρικής μορφής (εικ. 24), τμήματα οστέινων περονών για τον καλλωπισμό και τη στερέωση της κόμης, ένθεμα (διακοσμητικό στοιχείο) από ελεφαντόδοντο, οστέινος οπέας και τμήματα οστέινων εργαλείων (λείαντρων) για την επεξεργασία του πηλού (16ος–13ος αι. π.Χ.). Ξεχωριστή θέση κατέχουν και τα διάφορα λίθινα εργαλεία για τις γεωργικές και οικοτεχνικές δραστηριότητες της 2ης χιλιετίας π.Χ., όπως λείαντρα, ακόνες για την επεξεργασία ξύλινων και οστέινων στελεχών, πηνία (κουβαρίστρες), σφύρες, τριπτήρες διαφόρων σχημάτων, κρουστήρες, μονόστομοι πελέκεις και οπείς για την επεξεργασία δέρματος, ξύλου και οστού. Υπάρχουν δύο τύπων σφύρες, στις οποίες ο ξύλινος στειλεός στερεωνόταν είτε με πρόσδεση είτε με προσαρμογή στην οπή του λίθινου κρουστήρα (εικ. 23).

Συνοψίζοντας, χάρη στις ανασκαφές του Natan Valmin τον προηγούμενο αιώνα αλλά και τις πρόσφατες έρευνες (2015–17) από τον Michael Lindblom και τη Rebecca Worsham, η Μάλθη δίνει νέα στοιχεία για τη μελέτη ενός καλά ανεσκαμμένου και καλά διατηρημένου οικισμού της Εποχής του Χαλκού (από την ΜΕΙΙ–ΙΙΙ έως την ΥΕΙ), που μπορεί να

18

- 18 Το πρώτο μουσείο στο χωριό του Βασιλικού. Φωτ.: Αρχείο Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών.
- 19 Αμφορέας (Α.Μ.Μ. 3875). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.
- 20 Θήλαστρο (Α.Μ.Μ. 3848). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.
- 21 Δόντια αγριόχοιρου από μυκηναϊκό οδοντόφρακτο κράνος (Α.Μ.Μ. 3911). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.
- 22 Οστέινα εργαλεία (Α.Μ.Μ. 3910α-ι, 3910ιε-ιστ). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.
- 23 Λίθινα εργαλεία (Α.Μ.Μ. 5705, 5700, 3898α-γ). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.
- 24 Τμήμα ελεφαντοστέινης πυξίδας (Α.Μ.Μ. 3915). Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.

συγκριθεί με αντίστοιχους άλλους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Σκοπός των νέων ερευνών, που πραγματοποιήθηκαν με τη διαρκή υποστήριξη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας τόσο στο πεδίο όσο και στο μουσείο, ήταν η εκ νέου χρονολόγηση του οχυρωματικού τείχους και η διασαφήνιση των διαδοχικών φάσεων του οικισμού, του χαρακτήρα του και της χρήσης των χώρων του. Χρησιμοποιήθηκαν για αυτό τον σκοπό σύγχρονες μέθοδοι έρευνας όπως η μικρομορφολογική μελέτη, η χρονολόγηση με τη μέθοδο της φωταύγειας (OSL) και η ραδιοχρονολόγηση με άνθρακα 14 από δείγματα έμβιων οργανισμών. Επιπλέον έγινε αεροφωτογράφιση του αρχαιολογικού χώρου και χαρτογραφήθηκε με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών (DGPS), ενώ δημιουργήθηκαν τρισδιάστατες ψηφιακές μακέτες του, όπως η εικονική αναπαράσταση του οικισμού της ακρόπολης κατά την Υστεροελλαδική Ι περίοδο (1600 π.Χ.). Η έρευνα του οικισμού που έγινε με τα πιο σύγχρονα εργαλεία μελέτης, η επανεξέταση της κεραμικής από την πρώτη ανασκαφή αλλά και τη βραχεία ανασκαφή των νεότερων μελετητών υποδεικνύουν ότι τα παλαιότερα κτίσματα χρονολογούνται πιθανότερα στη Μέση Εποχή του Χαλκού (ΜΕΙΙ) και όχι στη Νεολιθική όπως είχε υποστηρίξει παλαιότερα ο Valmin. Επιπλέον με τη μελέτη της στρωματογραφίας διευκρινίστηκε καλύτερα η χρονολόγηση του οικισμού της Μάλθης και αποδείχθηκε ότι ο οικοδομικός σχεδιασμός του χώρου είχε γίνει βάσει συγκεκριμένου οικοδομικού προγράμματος

19

20

21

22

23

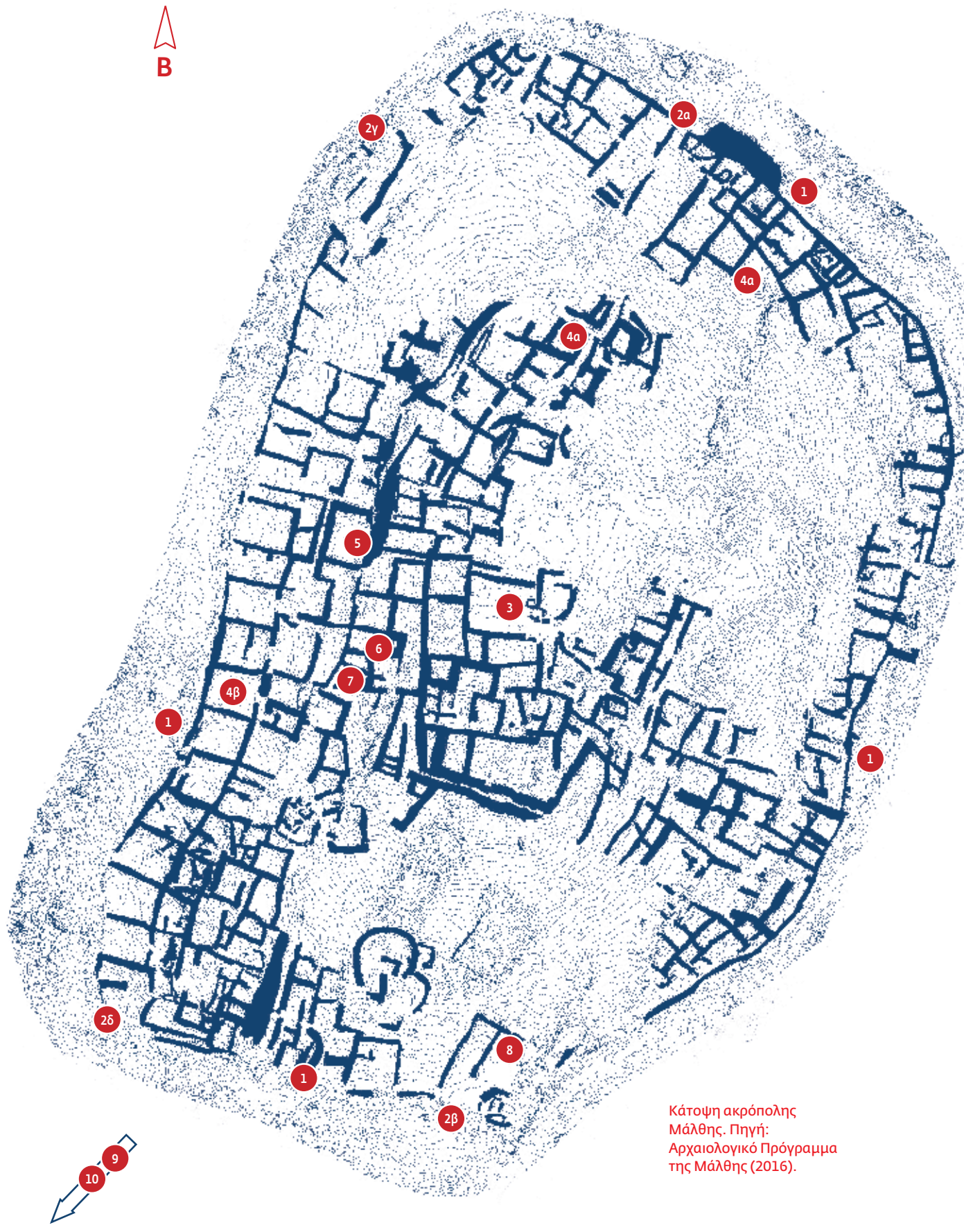

24

που περιλάμβανε και την κατασκευή οχυρωματικού τείχους στην Υστεροελλαδική Ι περίοδο, δηλαδή κατά τη Μυκηναϊκή εποχή. Κατά γενική ομολογία των μελετητών η προϊστορική εγκατάσταση στη Μάλθη έφθασε στην πιο μεγάλη της ακμή όταν κατασκευάστηκε ο μεγάλος ωσειδής οχυρωματικός περίβολος στο τέλος της ΜΕ κατά τον Valmin (Δώριον ΙV) ή στην Πρώιμη Μυκηναϊκή ΥΕΙ, κατά τις νέες έρευνες. Τέλος, μένει να διερευνηθούν περαιτέρω οι συνθήκες που οδήγησαν στην εγκατάλειψη και την παρακμή του οικισμού κατά την Υστεροελλαδική περίοδο (ΥΕΙΙΙ Α1). Η συμβολή της Μάλθης παραμένει σημαντική για τη μελέτη της πρώιμης μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής και της εξέλιξης των περιφερειακών οικισμών σε σχέση με τα μεγάλα ανακτορικά κέντρα, καθώς αποτελεί σημαντική πηγή πληροφοριών για την κοινωνική οργάνωση της πρώιμης μυκηναϊκής Ελλάδας (1600–1400 π.Χ.).

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ

Η ακρόπολη της Μάλθης αλλά και ο Θολωτός Τάφος Ι είναι σημαντικές θέσεις για τη γνωριμία με την προϊστορική Μεσσηνία της Εποχής του Χαλκού. Η πρόσβαση στον περιφραγμένο αρχαιολογικό χώρο γίνεται από τη νότια πλευρά της ακρόπολης, όπου οδηγεί ο σύγχρονος χωματόδρομος αλλά φαίνεται ότι εκεί υπήρχε η κύρια είσοδος για τον οικισμό και στην αρχαιότητα. Η μυκηναϊκή ακρόπολη της Μάλθης δεν διαθέτει ακόμα τις υποδομές ενός οργανωμένου αρχαιολογικού χώρου,

Κάτοψη ακρόπολης
Μάλτης. Πηγή:
Αρχαιολογικό Πρόγραμμα
της Μάλτης (2016).

- 1 Το τείχος και ο νεότερος περίβολος του Valmin
- 2 Οι Πύλες
- 3 Η Έδρα του Ηγεμόνα
- 4 Η περιοχή των αποθηκών και των εργαστηρίων
- 5 Το Μυκηναϊκό Μέγαρο
- 6 Το Ιερό του Διπλού Πέλεκου
- 7 Το Κτήριο με το Νεολιθικό Ειδώλιο
- 8 Το Κτήριο της Ταφικής Λατρείας κατά Valmin
- 9 Οι Θολωτοί Τάφοι
- 10 Η προτομή του Natan Valmin

25 Η είσοδος και η έξοδος στον αρχαιολογικό χώρο διά μέσου του αρχαίου τείχους στα νότια της ακρόπολης. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.

25

με προκαθορισμένες διαδρομές επισκεπτών, δεδομένου ότι εντάσσεται σε ένα εν εξελίξει πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων που πραγματοποιεί η Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας. Σε κάθε περίπτωση, η ακρόπολη είναι επισκέψιμη, διαθέτει σύγχρονες ενημερωτικές πινακίδες και μπορεί να εισέλθει κανείς στο εσωτερικό της από τη νότια πλευρά του περιφραγμένου χώρου. Η σειρά με την οποία περιγράφονται στη συνέχεια τα μνημεία, που αποτελούν τους κύριους σταθμούς της περιήγησης, είναι ενδεικτική.

1.- Το τείχος και ο νεότερος περίβολος του Valmin

Η ακρόπολη της Μάλθης περιβάλλεται από οχυρωματικό περίβολο με συνολικό ανάπτυγμα 410 μ. Σύμφωνα με τις νεότερες έρευνες η οχύρωση του οικισμού κατασκευάστηκε στην Πρώιμη Μυκηναϊκή εποχή. Σε μεγάλο μέρος του βόρειου τμήματός του, το μέγιστο σωζόμενο ύψος είναι περίπου 1,20 μ. (εικ. 25, 27). Σήμερα το τείχος διατηρείται αποσπασματικά με πάχος που κυμαίνεται από 1,60 έως 3,50 μ. Ένας ακόμη εσωτερικός αναλημματικός ή οχυρωματικός τοίχος περιβάλλει την κορυφή της ακρόπολης και είναι σύγχρονος του τείχους του οικισμού. Η διαφοροποίηση που παρουσιάζει έχει ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα των καταστροφών και των επισκευών που είχε υποστεί στο πέρασμα του χρόνου έως και τη σύγχρονη εποχή. Η βόρεια πλευρά σώζεται σε μεγαλύτερο πάχος, και εκεί ανοίγεται μια από τις κύριες πύλες του οικισμού. Η δυτική πλευρά του τείχους έχει γερή θεμελίωση καθώς εδράζεται πάνω στον φυσικό βράχο, ωστόσο εδώ το τείχος έχει υποχωρήσει σε αρκετά σημεία και έχει καταστραφεί. Η ανατολική πλευρά φαίνεται πως είχε κατάλληλη αμυντική διαμόρφωση στην αρχαιότητα τεκμηριώνοντας πιθανότατα πως οι εχθρικές επιθέσεις γίνονταν από εκεί.

Σήμερα το προϊστορικό τείχος συγχέεται με έναν προστατευτικό λίθινο περίβολο που έχτισε ο Valmin το 1935 ακριβώς πάνω από αυτό, ο οποίος διατρέχει όλη την περιφέρεια του οικισμού. Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εάν η κατάρρευση που παρατηρείται σε διάφορα σημεία προέρχεται από το σύγχρονο προστατευτικό τοίχιο του Valmin ή από το ίδιο το αρχαίο τείχος της οχύρωσης. Ωστόσο, είναι ακόμη ορατό ένα καλοδιατηρημένο τμήμα του τείχους στη βόρεια πλευρά. Το κτίσιμο του οχυρωματικού περιβάλλου σήμανε και την πλήρη αναδιοργάνωση του οικισμού. Έτσι, ενώ στην προηγούμενη περίοδο ο οικισμός ήταν διασκορπισμένος και ανοχύρωτος και οι οικίες είχαν καμπυλόγραμμες κατόψεις, στην εποχή της οχύρωσης οι οικίες αποκτούν κατόψεις με ευθύγραμμες πλευρές και πολλά κτήρια κατασκευάζονται στην εσωτερική πλευρά του οχυρωματικού περιβάλλου, χρησιμοποιώντας τον ως έναν από τους τοίχους τους (εικ. 26). Κοντά στο βόρειο τμήμα του τείχους υπάρχουν τα ίχνη μιας μικρής πηγής, γι' αυτό κι ο Valmin υπέθεσε πως εκεί βρίσκονταν τα πρωιμότερα σπίτια της ακρόπολης.

- 26 Νοτιοδυτικός τομέας ακρόπολης. Φωτ.: Αρχείο Αρχαιολογικού Προγράμματος Μάλθης.
- 27 Η Βορειοδυτική Πύλη. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.
- 28 Η Έδρα του Ηγεμόνα. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.

2.- Οι Πύλες

Η Βόρεια Πύλη (2α) είναι η καλύτερα διατηρημένη. Δεν έχει όμως ιδιαίτερα μεγάλο άνοιγμα (1,55 μ.). Η συγκεκριμένη είσοδος πλαισιωνόταν από τοίχους μήκους 4,50 μ. Δεν εντοπίστηκαν ίχνη θύρας ούτε εξωτερικά της πύλης αρματοτροχιές, λόγω και των απότομων κλίσεων του λόφου, οδηγώντας τον Valmin στο συμπέρασμα πως η νότια ήταν η κύρια πύλη. Η είσοδος στον οικισμό της Μάλθης γίνεται σήμερα από τη νότια πλευρά του οχυρωματικού περιβόλου. Η Νότια Πύλη (2β) βρισκόταν απέναντι από τη βόρεια. Σήμερα δεν σώζονται ίχνη της και ο Valmin υπέθεσε πως αυτή θα είχε καταστραφεί από τις εχθρικές επιθέσεις. Στην πιθανή θέση της οδηγήθηκε από την ανεύρεση αρματοτροχιών λίγο νοτιότερα. Εσωτερικά της πύλης υποστήριξε την ύπαρξη πύργου. Η Βορειοδυτική Πύλη (2γ) ανιχνεύεται εκεί όπου ανοίγεται μια είσοδος στον οικισμό πλάτους 1,75 μ. (εικ. 27). Η κατασκευή της συγκρίνεται από τον ανασκαφέα με την πύλη των Μυκηνών και της Τίρυνθας. Η Νοτιοδυτική Πύλη (2δ) εντοπίζεται εκεί όπου ο ανασκαφέας διέκρινε εσωτερικά χώρο και ίχνη κλίμακας που οδηγούσε πιθανόν σε πύργο. Η πύλη αυτή φαίνεται πως ήταν πύλη εξόδου καθώς επικοινωνούσε με ένα αρκετά απότομο κεκλιμένο μονοπάτι απευθείας με τον κάμπο

27

δυτικά της ακρόπολης και ίσως με πηγή που υπήρχε εκεί κοντά.

3.- Η Έδρα του Ηγεμόνα

Η κεντρική περιοχή της ακρόπολης διακρίνεται από δύο συγκροτήματα οικοδομημάτων. Πρόκειται για το νότιο συγκρότημα (εικ. 28) και το βόρειο, που ξεχωρίζουν από τη θέση και την κατασκευή τους. Βρίσκονται στο πιο ψηλό σημείο (στον χώρο όπου υπάρχει ο κιονίσκος της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού), είναι μεγαλύτερα από τα άλλα και περικλείονται από περίβολο. Θυμίζουν γνωστά αρχιτεκτονήματα, όπως της Κνωσού, της Τίρυνθας και των Θηβών. Το πρώτο σύνολο έχει σχήμα ακανόνιστου τραπέζιου με μήκος 25 μ. και πλάτος 15–20 μ. Έχει θεωρηθεί από τον ανασκαφέα ως η κατοικία του τοπάρχη με την αίθουσα υποδοχής. Στον δυτικό τοίχο αυτής της αίθουσας, που είχε διαστάσεις 9,60x11 μ., διαμορφωνόταν ημικυκλική εστία, ενώ στο κέντρο της διακρίνεται ακόμα και σήμερα η λίθινη βάση ξύλινου πιθανότατα κίονα για τη στήριξη της στέγης. Η αίθουσα αυτή ερμηνεύθηκε επίσης ως «ιερό» και η εστία ως «βωμός». Τα διαμερίσματα του τοπάρχη συνεχίζονταν στα δυτικά και στα νότια του κεντρικού κτίσματος.

Το δεύτερο σύνολο δωματίων βρίσκεται λίγο

28

30

29 Κεντρικό τμήμα του οικισμού στην κορυφή της ακρόπολης με την Έδρα του Ηγεμόνα και στην πλαγιά το Μυκηναϊκό Μέγαρο. Φωτ.: Αρχείο Αρχαιολογικού Προγράμματος Μάλτης, 2016.

30 Η Έδρα του Ηγεμόνα. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.

βορειότερα των προηγούμενων κτισμάτων και πρόκειται για συγκρότημα οικιών.

4.- Η περιοχή των αποθηκών και των εργαστηρίων

Βορειότερα από την κεντρική περιοχή της ακρόπολης υπάρχουν χώροι που έχουν χαρακτηριστεί εργαστήρια επεξεργασίας μετάλλου και άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων (4α) λόγω εντοπισμού εργαλείων και άλλων συναφών ευρημάτων (εικ. 31).

Στα βορειοδυτικά, στο εσωτερικό των τειχών υπάρχουν σειρές χώρων κυρίως ορθογώνιας κάτοψης, που έχουν ταυτιστεί με αποθήκες (4β). Το πίσω μέρος πολλών χώρων είναι προσκολλημένο στην εσωτερική περίμετρο του οχυρωματικού περιβόλου, ιδιαίτερα στη δυτική πλευρά, όπου εντοπίστηκαν μεγάλοι πίθοι. Δύο μεγάλες ανοικτές περιοχές στην ακρόπολη είχαν μείνει ελεύθερες από κτήρια και εκεί είναι ορατός ο φυσικός βράχος. Πιθανώς να χρησίμευαν για αυλισμό των κοπαδιών. Η εσωτερική όψη του οχυρωματικού περιβόλου αποτελούσε τον πίσω τοίχο των κατοικιών, των αποθηκών και των στάβλων που συμπλήρωναν το σύνολο.

- 31 Βόρειο τμήμα οικισμού και βορειοδυτικό σκέλος οχυρωματικού περιβόλου. Φωτ.: Αρχείο Αρχαιολογικού Προγράμματος Μάλτης, 2016.
- 32 Το Μυκηναϊκό Μέγαρο. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας/ Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.
- 33 Το Ιερό του Διπλού Πέλεκυ. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας/ Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.
- 34 Θολωτός Τάφος Ι της Μάλτης. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας.

5.- Το Μυκηναϊκό Μέγαρο

Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο δωμάτιο που αποκαλύφθηκε στη δυτική πλευρά της ακρόπολης και έχει τυπικά γνωρίσματα «μεγάρου». Έχει προσανατολισμό από βορρά προς νότο, με είσοδο από νότια (εικ. 32). Ο ιδιαίτερος αυτός χώρος έχει μήκος 5,60 μ. και πλάτος 4,40 μ. Στο κέντρο του δωματίου βρέθηκε η εστία και τέσσερις κίονες.

6.- Το Ιερό του Διπλού Πέλεκυ

Στη δυτική πλευρά της ακρόπολης, στον χώρο που συμβατικά ονομάστηκε Β72 από τον ανασκαφέα (εικ. 12), βρίσκεται το Ιερό του Διπλού Πέλεκυ. Ο χώρος αυτός διαφέρει από κάθε άλλον στην ακρόπολη (εικ. 33). Αποτελείται από δύο μέρη, δηλαδή από μία ορθογώνια αυλή, διαστάσεων 5x2 μ. στα ανατολικά, και στα δυτικά έναν σχεδόν τετράγωνο χώρο με κυμαινόμενο μήκος πλευράς από 4 έως 4,50 μ., όπου εντοπίστηκε χάλκινος διπλός πέλεκυς, τον οποίο ο Valmin ερμήνευσε ως αναθηματικό.

7.- Το Κτήριο με το Νεολιθικό Ειδώλιο

Χαρακτηρίστηκε από τον ανασκαφέα ως ιερό (Β64, εικ. 12), καθώς εκεί εντοπίστηκε το νεολιθικό στεατοπυγικό γυναικείο ειδώλιο από πρασινωπό στεατίτη (εικ. 10α-β). Πρόκειται για έναν μικρό χώρο με μήκος 4 μ. και πλάτος που κυμαίνεται από 2 μ. στα δυτικά μέχρι 1,40 μ. στα ανατολικά.

8.- Το Κτήριο της Ταφικής Λατρείας κατά Valmin

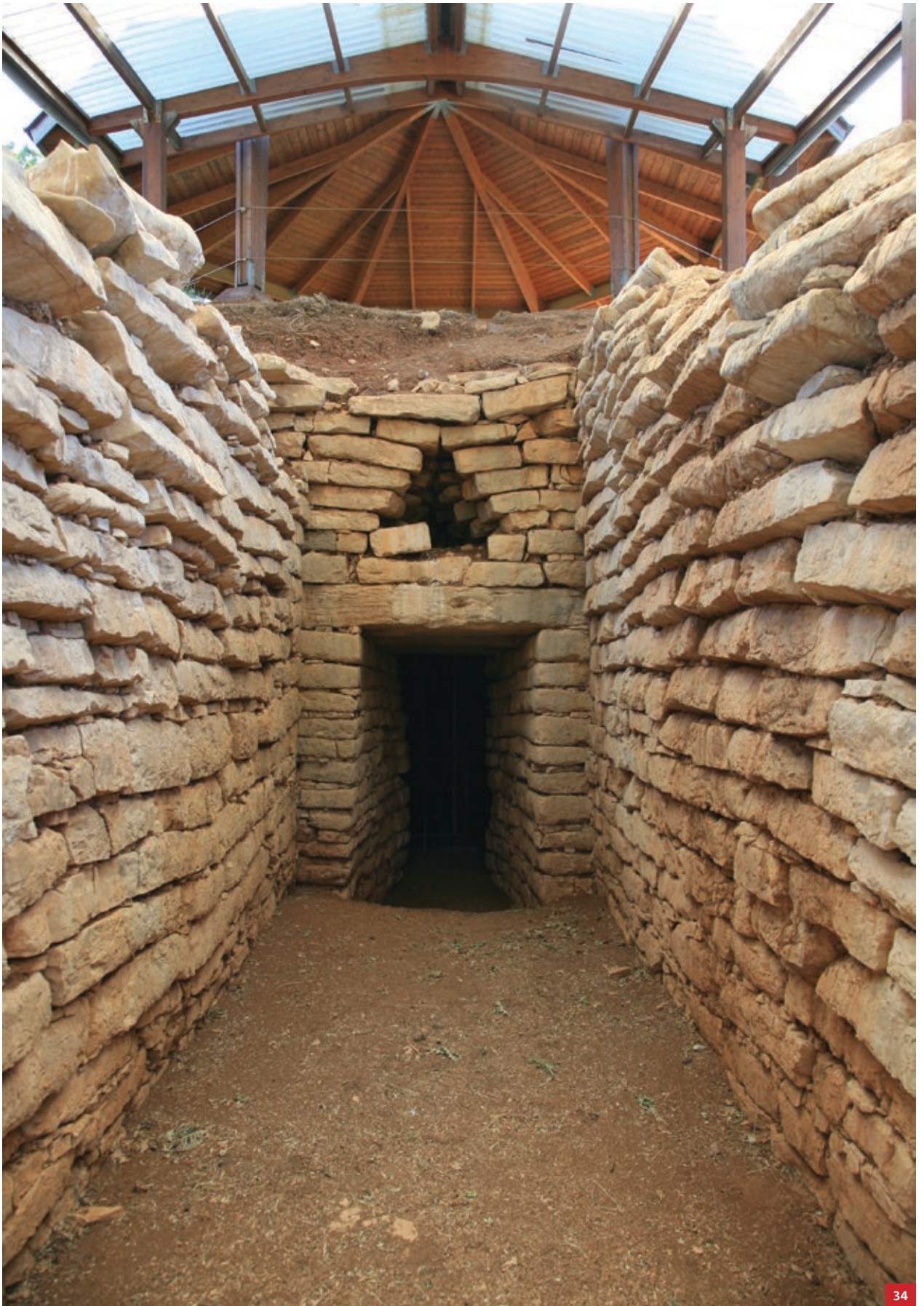
Στο εσωτερικό της Νότιας Πύλης, ερευνήθηκε ένα δίχωρο οικοδόμημα, που ερμηνεύθηκε ως ιερό ταφικής λατρείας (εικ. 35).

9.- Οι Θολωτοί Τάφοι

Στην κοιλάδα κάτω από τον οχυρωμένο οικισμό, βρίσκονται οι θολωτοί τάφοι της Μάλτης σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, καθώς επίσης τα ίχνη ενός οικισμού στα νοτιοδυτικά της ακρόπολης της Υστεροελλαδικής ΙΙΙ περιόδου (1400-1200 π.Χ.).

Ο Θολωτός Τάφος Ι βρίσκεται σε περιφραγμένο αγροτεμάχιο και είναι επισκέψιμος. Το 1999 η Αρχαιολογική Υπηρεσία κατασκεύασε στέγαστρο για την προστασία του μνημείου (εικ. 34). Έχει δρόμο επενδεδυμένο με πέτρες μήκους 13,50 μ., στόμιο με ανώφλι και ανακουφιστικό τρίγωνο πάνω από τη θύρα. Ο ταφικός θάλαμος έχει διάμετρο 6,85 μ. και ύψος 5,80 μ. Η θόλος έχει διατηρηθεί και έτσι ο τάφος είναι ο καλύτερα διατηρημένος σε όλη τη Μεσσηνία και ίσως σε όλη τη Μυκηναϊκή Ελλάδα. Ο Θολωτός Τάφος Ι είχε ήδη συληθεί όταν ανασκάφηκε το 1926. Το υλικό που απέμεινε περιλάμβανε ένα μείγμα μυκηναϊκών κεραμικών και μεταγενέστερων θραυσμάτων.

Ο δεύτερος τάφος, που αποκαλύφθηκε βορειότερα,

- 35 Το Κτήριο της Ταφικής Λατρείας κατά Valmin. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.
- 36 Η προτομή του N. Valmin. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας / Φωτ.: Σ. Φριτζίλας.

είχε επενδεδυμένο δρόμο μήκους 12,50 μ. Έλειπε το υπέρθυρο και το ανώτερο μέρος της θόλου, που είχε διάμετρο 5,75 μ. Ο Θολωτός Τάφος II, που επίσης εξερευνήθηκε το 1926, κατέρρευσε εν μέρει κατά τη διάρκεια της ανασκαφής. Αποδείχθηκε ότι και αυτός ο τάφος είχε συληθεί. Λόγω της κατάρρευσης της οροφής του, όμως, δεν είχε συληθεί πλήρως και έτσι βρέθηκαν μικροαντικείμενα από χρυσό και στεατίτη μαζί με χάλκινες αιχμές δοράτων. Και οι δύο τάφοι φαίνεται ότι είχαν αποκοπεί από τον βράχο και δεν χτίστηκαν απευθείας σε επίπεδο έδαφος, όπως πίστευε ο Valmin. Ήταν ουσιαστικά υπέργειοι.

Ένας τρίτος θολωτός τάφος εντοπίστηκε σε μικρή απόσταση. Το 1927 ο Valmin ανέσκαψε δύο ακόμη θολωτούς τάφους, έναν δυτικά της θέσης Κοπανάκι και έναν άλλον μεταξύ Βασιλικού και Μπούγας–Καλλιρρόης.

35

36

Η αποκάλυψη μυκηναϊκών θολωτών τάφων στην ευρύτερη περιοχή φανερώνει την παρουσία ηγεμόνων, που όμως βρίσκονταν υπό την εξουσία του ανακτόρου του Νέστορα. Κοντά στους τάφους ο ανασκαφέας αναφέρει την ύπαρξη μεγάλων μυκηναϊκών κτηρίων. Προφανώς ανήκουν σε έναν άλλο οικισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, ο οποίος παραμένει ανεξερεύνητος. Εξακόσια μέτρα δυτικότερα από την ακρόπολη της Μάλθης είχε αναπτυχθεί άλλος οικισμός (στη θέση Γούβες) ύστερων μυκηναϊκών χρόνων και ίσως της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου. Η καταστροφή του επήλθε από ισχυρή πυρκαγιά στην ΥΕ ΙΙΙ Γ φάση. Ο Valmin βασιζόμενος σε υπομυκηναϊκά και πρωτογεωμετρικά όστρακα αντιμετώπισε τον οικισμό αυτό (Δώριον VI) ως διάδοχο του παλαιότερου της Μάλθης.

10.– Η προτομή του Natan Valmin

Τελευταίος σταθμός της επίσκεψης μπορεί να είναι η χάλκινη προτομή του Σουηδού φιλέλληνα αρχαιολόγου Valmin που φιλοτεχνήθηκε από τη γλύπτρια Ελισάβετ Βάλη και στήθηκε το 2008 σε λίθινη βάση, 200 μ. βόρεια από τον Θολωτό Τάφο I.

Ο Valmin (1898–1967) είχε σπουδάσει Θεολογία, Φιλοσοφία, Κλασικές Γλώσσες, Ιστορία και Πολιτισμό της Αρχαιότητας, καθώς και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο της πόλης Λουντ της Σουηδίας, αγάπησε τη Μεσσηνία σαν να ήταν δικός του τόπος και αφιέρωσε μια δεκαετία της ζωής του, από τα 28 έως τα 38 του χρόνια, για έρευνες πεδίου, την ανασκαφική έρευνα των αρχαιοτήτων και την προβολή του πολιτισμού της περιοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alušík T., «Middle Helladic and Middle Minoan Defensive Architecture: A Comparison», στο A. Philippa-Touchais / G. Touchais / S. Voutsaki / J. Wright (επιμ.): *MESOHELLADIKA – The Greek Mainland in the Middle Bronze Age* (BCH Suppl., 52), Athens 2010, σ. 885–889.
- Αναστασόπουλος Σ.Ι., *Βασιλικό. Παράδοση – Ιστορία*, Αθήνα 1983.
- Blitzer H., «Middle to Late Helladic Chipped Stone Implements of the Southwest Peloponnese. Part I: The Evidence from Malthi», *Hydra* 9 (1991), σ. 1–73.
- Darcque P., *L'habitat mycénien: formes et fonctions de l'espace bâti en Grèce continentale à la fin du IIe millénaire avant J.-C.*, École française d'Athènes, Éditions de Boccard, Paris 2005.
- Θέμελης Π., «Αρχαιότητες και μνημεία Μεσσηνίας», *ΑΔ* 21 (1966), Χρονικά, σ. 163–164.
- Hope Simpson R., *Mycenaean Messenia and the Kingdom of Pylos* (Prehistory Monographs, 45), INSTAP Academic Press, Philadelphia 2014.
- Howell R.J., «The Middle Helladic Settlement: Stratigraphy and Architecture and the Middle Helladic Settlement: Pottery», στο W.A. McDonald / N.C. Wilkie (επιμ.), *Excavations at Nichoria in Southwest Greece II: The Bronze Age Occupation*, Minneapolis 1992, σ. 15–204.
- Kalogeroudis G., *Befestigungsanlagen im griechischen Raum in der Bronzezeit und ihre Entwicklung von neolithischer bis in archaische Zeit* (BAR–IS, 1878), Archaeopress, Oxford 2008.
- Leuven J.C. van, «The Sanctuaries of Malthi», *Scripta Mediterranea* 5 (1984), σ. 1–26.
- McDonald W.A. / Hope Simpson R., «Prehistoric habitation in southwestern Peloponnese», *American Journal of Archaeology* 65/3 (1961), σ. 221–260.
- McDonald W.A. / Hope Simpson R., «Further Explorations in Southwestern Peloponnese: 1964–1968», *American Journal of Archaeology* 73/2 (1969), σ. 123–177.
- McDonald W.A. / Rapp G.R. (επιμ.), *The Minnesota Messenia expedition: reconstructing a Bronze Age regional environment*, University of Minnesota Press, 1972.
- Mountjoy P., *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, Rahden/Westfalen 1999.
- Παπαχατζής Ν., *Παυσανίου Ελλάδας Περιήγησις, Μεσσηνιακά–Ηλειακά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1998.
- Rambach J., «Πρόσφατες έρευνες σε μεσοελλαδικές θέσεις της δυτικής Πελοποννήσου», στο A. Philippa-Touchais / G. Touchais / S. Voutsaki / J. Wright. (επιμ.), *MESOHELLADIKA – The Greek Mainland in the Middle Bronze Age* (BCH Suppl., 52), Athens 2010, σ. 107–119.
- Scoufopoulos N.C., *Mycenaean Citadels* (SIMA, 22), Göteborg 1971.
- Sunneborn Gudnadottir A., «The Missing People of Malthi: A kernel density analysis based on Middle Helladic Ceramics», μεταπτυχιακή διατριβή, Uppsala Universitet, 2019.
- Συριόπουλος Κ., *Η προϊστορική κατοίκηση της Ελλάδος και η γένεσις του ελληνικού έθνους Α'–Β'*, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήναι 1994.
- Συριόπουλος Κ., *Εισαγωγή εις την αρχαίαν ελληνικήν ιστορίαν: Οι μεταβατικοί χρόνοι από της μυκηναϊκής εις την αρχαϊκήν περίοδον 1200 – 700 π.Χ.*, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήναι 1983.
- Χασιακού Α., «Μάλθη – Δώριον», στο Α.Γ. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Αρχαιολογία. Πελοπόννησος*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2012, σ. 458–459.
- Valmin N., «Malthi-epilog, vorläufiger Bericht über die Schwedische Ausgrabung in Messenien 1952», *Opuscula Atheniensia* 1 (1953), σ. 29–45.
- Valmin N., *Das adriatische Gebiet in Vor- und Frühbronzezeit* (Lunds universitets årsskrift; första avdelningen, Teologi, juridik och humanistiska ämnen), Lund 1939.
- Valmin N., *The Swedish Messenia expedition* (Acta Regiae Societatis humaniorum litterarum Lundensis), Lund 1938.
- Valmin N., «Poids préhistoriques grecs de Malthi en Messénie», *Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund* 1936–1937 (1937), σ. 29–72.
- Valmin N., «Céramique primitive messénienne», *Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund* 1936–1937 (1937), σ. 133–160.
- Valmin N., «Rapport préliminaire de l'expédition en Messénie 1933», *Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund* 1933–1934 (1934), σ. 9–24.
- Valmin N., «Rapport préliminaire de l'expédition en Messénie 1934», *Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund* 1934–1935 (1935), σ. 1–52.
- Valmin N., *Études topographiques sur la Messénie ancienne*, Lund 1930.
- Valmin N., «Continued explorations in Eastern Triphylia», *Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund* 1927–1928 (1928), σ. 171–224.
- Valmin N., «Two tholos tombs at Bodia in the eastern part of Triphylia», *Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund* 1926–1927 (1927), σ. 53–89.
- Worsham R. / Lindblom M. / Zikidi C., «Preliminary report of the Malthi Archaeological Project, 2015–2016», *Opuscula* 11 (2018), σ. 7–27.
- Zavadil M., «The Peloponnese in the Middle Bronze Age: An overview», στο A. Philippa-Touchais / G. Touchais / S. Voutsaki / J. Wright (επιμ.), *MESOHELLADIKA. The Greek Mainland in the Middle Bronze Age* (BCH Suppl., 52), Athens 2010, σ. 151–162.